

فرهنگ فارسی — تاجیکی

● نامه پژوهشگاه

● (مجموعه مقالات ۱، تابستان ۸۰)

● نشریه فرهنگ فارسی — تاجیکی

شماره اول نامه پژوهشگاه که به دو زبان فارسی و تاجیکی (به خط سیریلیک) منتشر شده، مشتمل است بر یک پیشگفتار و ۹ مقاله و یک گفتگو. این نشریه فارسی — تاجیکی در شهر دوشنبه چاپ می‌شود. هدف از انتشار این نشریه شناساندن زبان و فرهنگ فارسی تاجیکی، پاسخگویی به مشکلات و مجهولات زبانی و ادبی متون کهن فارسی و نیز فراهم آوردن زمینه‌های نو برای تحقیقات زبان‌شناسان، لغت‌دانان و سبک‌شناسان، فولکلورشناسان ایرانی و خارجی است.

عنوان مقاله نخست «کاربرد واژه‌های پارتی در زبان فارسی میانه» است که دادخدا سیم‌الدین رئیس انستیتوی زبان و ادبیات رودکی و متخصص زبانهای ایرانی نوشته است. نویسنده با طرح این نکته که واژه‌های پارتی در آثار فارسی میانه با دو نوع الفبا، یعنی رسم‌الخط پهلوی و مانوی (الفبای سریانی) نوشته شده‌اند استدلال می‌کند که میان بیشتر واژه‌های پارتی و گونه فارسی میانه آنها تفاوت‌های ویژه آوایی وجود دارد. وی همچنین معتقد است که این ویژگی‌های آوایی تفاوت‌های خاص زبان‌ها و لهجه‌های به هم نزدیک شمال غربی (مادی و پارتی) و جنوب غربی (فارسی) به شمار می‌رود. لذا، استنتاج می‌کند که در آثار فارسی میانه واژه‌های پارتی براساس ویژگی‌های زبانی لهجه‌های شمال غربی (ماد یا پارتی) مشخص می‌شوند. و ویژگی‌های پارتی و پارسی میانه را دقیقاً می‌توان از آثار پارتی و فارسی میانه مانوی تشخیص

داد. نویسنده در ادامه جستار خود با آوردن شواهد متعددی به بسط نظریات خود می‌پردازد. عنوان مقاله دوم «برخی از ویژگیهای واژگانی زبان تاجیکی» است که مسعود قاسمی نویسنده آن است. در این جستار استدلال می‌شود که علت اختلاف اساسی زبان‌ها با یکدیگر به عوامل جغرافیایی و اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و سیاسی وابسته است. و نیز یادآوری شده است که زبان فارسی تاجیکی نیز به سبب آمیختگی با زبانها و گویش‌های شرقی ایرانی سفیدی و زبان اقوام ترک و زبان روسی تغییرات و تفاوت‌هایی با زبان فارسی ایرانی و فارسی افغانی پیدا کرده است. سپس نویسنده سیاه‌های از اختلافات سیستم واژگانی و بار معانی آنها را در میان زبان گفتاری فارسی ایرانی، فارسی تاجیکی و فارسی افغانی می‌آورد. وی این اختلافات را در سه دسته تقسیم‌بندی می‌کند: ۱) لغات و اصطلاحات محلی و لهجه‌ای؛ ۲) لغات و اصطلاحات متفاوت زبان‌های بیگانه؛ ۳) کاربرد واژه‌ها و ترکیبات رایج و معیار فارسی یا عربی یا ترکیبی از فارسی و عربی در این زبانها. نویسنده در بخش پایانی مقاله حدوداً ۹۰ واژه عربی که در زبان گفتار و همچنین ادبی تاجیکستان رایج است بررسی می‌کند. البته در این بررسی ویژگی‌های واژگانی فارسی تاجیکی و فارسی ایرانی، و زبان معیار و رایج در دوشنبه و تهران مدنظر بوده است.

۳۱۰

«جمشید در وهرود» عنوان مقاله عزیز میربابایف متخصص تاریخ زبان است. نویسنده بر این باور است که قدیم‌ترین جای پای دوران زبان‌های ایرانی باستان در نامهای جغرافیایی مناطق کوهستانی تاجیکستان حفظ شده‌اند. از این رو، بر مبنای نظریات محققان، نخستین نمونه‌های زبان فارسی دری از جمله در شاهنامه فردوسی با عنوان «جم» ثبت شده است و در نوشته‌های دوران بعدی این کلمه به شکل جمشید آمده است. در این جهت، عزیز میربابایف نظریات ایران‌شناسان را طرح می‌کند و می‌گوید که گروهی معتقدند که این نام، یعنی «شید» از ریشه ایرانی قدیم - xšay (شاه) و پسوند - ta پیدا شده و کلمه ایرانی قدیم xšayta در دوران بعد به sed/sid تبدیل شده است. اما برخی از پژوهشگران می‌گویند که واژه sed/sid از کلمه اوستایی xšacta پیدا شده است و در متون فارس میانه با عنوان «نور» set است و به این نکته در قرون وسطی نیز تأکید شده است. نویسنده با آوردن وجه تسمیه پاره‌ای از روستاهای تاجیکستان و افغانستان و ساحل راست و خان دریا نتیجه می‌گیرد که در بسیاری از مناطق کوهستانی تاجیکستان مواضعی وجود دارد که نام آنها از لحاظ پیدایش، ریشه در نام اشخاص و محلاتی دارد که در اوستا قدیم‌ترین اثر نوشتاری ایرانی آمده است و از رهگذر این نام‌ها، فرهنگ و تمدن ایران باستان حفظ شده است.

«نظری به گویش‌های گوناگون تاجیکی» عنوان مقاله منصور محمودف است. در این نوشتار

Номаи Паҳушишгоҳ

Маҷмаи мақолаҳои Паҳушишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикӣ

- *Мудири маҷмаи:* Насриддин Сарваддин Пироев
- *Дабирчи илмӣ:* Масъуд Қасемӣ
- *Мухаррири бахши тоҷикӣ:* Азиз Миробоев
- *Тарҳи роҳнама:* Фирӯз Набиев
- *Номаи:* Паҳушишгоҳи фарҳанги форсӣ - тоҷикӣ
- *Литурғофи, ҷои ва сахтҳои:* Ҷамъаи «Пайванд»
- *Шуморагон:* 1000
- *Мақом ва замони ҷои:* шаҳри Душанбе, тиражиҳи соли 2002

311

نويسنده لغات و اصطلاحات اقوام مولتانی، چيستانی و قوالی را شرح داده است. دکتر منصور محمودف متخصص لهجه‌شناسی تاجیکی و مدیر کرسی این زبان در دانشگاه دولتی تاجیکستان است.

سیدرسول موسوی مقاله‌ای زیر عنوان «سهم رودکی در زبان و ادب فارسی تاجیکی» را نوشته است. عنوان تحقیق دکتر عبدالخالق نبوی «الحظه‌ای چند از آغاز علم جدید سخن سنجی تاجیک» است. وی با طرح این نکته که علم سخن‌سنجی (فیلولوژی) زاده سده ۲۰ خاصه ده ساله دوم آن است، بر این باور است که تاریخ بررسی مسائل زبان و ادبیات و شناخت آنها در فرهنگ فارسی زبانان سابقه‌ای بیش از ده قرن دارد که با نام «علم ادب» یا «اصول ادبیه» معمول است. وی در این جستار نگاهی گذرا به پژوهشهایی که در این زمینه صورت گرفته، انداخته است. اما خواننده با مطالعه مقاله وی حس می‌کند که مؤلف در پژوهش خود به نوعی گرایش سیاسی دارد. و منظور خود را از این که «پژوهش واقعاً علمی تاریخ، فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی تاجیکی زاده دوره شوروی است» روشن و شفاف مطرح نمی‌کند. رسوبات نگرش مارکسیستی در بررسی وی مشهود است. با این حال نویسنده در خاتمه مقاله ابراز می‌دارد که به آنانی که اولین خشت‌های علم فیلولوژی تاجیکی را گذاشته‌اند، یعنی نثار محمد افغان و نرد الله بیکناش باید بهای مناسب داده شود.

عنوان مقاله محمد یوسف امام اف و صدرالدین عینی و بعضی مسئله‌های تبدیل خط است. طالب رازی (شریف اف) آینده تاجیکستان در جامعه اطلاعاتی قرن ۲۱ را بررسی مبسوطی کرده است.

آخرین مطلب این نشریه گفتگوی روشن رحمانی با پروفسور ویلیام بیمن (William O. Beeman) ایران‌شناس است. «رفتار مردم مثل آیین می ماند» عنوان این گفتگوست. گفتنی است که ویلیام بیمن مقاله‌های متعددی در باب موسیقی ایرانی، و نیز زبان‌های روستایی ایران، تأثر عامیانه و موسیقی روستایی در ایران نوشته است. مقام و قدرت زبان در ایران^۱ مهمترین کتاب وی است که در آن راجع به زبان تشریفاتی در ایران بحث کرده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی